

Глінчук Юлія

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри
загальнотехнічних дисциплін, технологій та цивільної безпеки
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна

ORCID: 0000-0003-3328-5594

e-mail: yuliyaglinchuk@ukr.net

РОЗВИТОК ЖИТТЄСТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БЕЗПЕКОВИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. З'ясовано, що стрімкий науково-технічний розвиток суспільства не зменшив кількості небезпек, а лише призвів до їх трансформації та появи нових. Доведено, що в умовах сучасних викликів вираженої актуальності набуває проблема розвитку життєстійкості людей (як особистісного буферного ресурсу), зокрема й на етапі фахової підготовки. Акцентовано увагу на тому, що нині феномен життєстійкості досліджується переважно з позицій психології, хоча широта цього феномена робить його предметом досліджень і в інших або дотичних галузях. Обґрунтовано проблему розвитку життєстійкості майбутніх фахівців, яка стосується передусім здобувачів вищої освіти психологічних спеціальностей, а на практиці реалізується під час вивчення спецдисциплін, не зважаючи на те, що питання розвитку життєстійкості є актуальними і щодо інших здобувачів вищої освіти, відтак набуває вагомості проблема розвитку життєстійкості під час вивчення не спеціальних, а загальноуніверситетських дисциплін.

Висвітлено особливості розвитку життєстійкості здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей під час вивчення таких безпекових дисциплін: «Безпеки життєдіяльності», «Цивільного захисту», «Основ охорони праці» й «Охорони праці в галузі».

Узагальнено, що вивчення безпекових дисциплін студентами забезпечує усвідомлення загроз у всіх середовищах існування та набуття відповідних компетентностей майбутніми педагогами щодо превенції, мінімізації та управління ризиками, що сприяє розвитку життєстійкості.

Ключові слова: майбутні педагоги, розвиток життєстійкості, безпекові дисципліни.

Постановка проблеми. Безпека в усіх середовищах існування належить до однієї з базових потреб людини, оскільки є безпосередньою умовою самозбереження та самовідтворення. Відтак, здавалося б, здобутки людської цивілізації повинні бути спрямовані на досягнення високого рівня безпеки як для кожної людини, так і для планети загалом.

Проте стрімкий науково-технічний розвиток суспільства не зменшив кількості небезпек, а лише призвів до їх трансформації та появи нових. Ще до пандемії коронавірусу COVID-2019 і війни в Україні, розпочатої 24 лютого 2022 р., Є. Желібо та І. Сагайдак стверджували, що катастрофічні потрясіння кінця XX – початку XXI ст. перевершили всі найжахливіші побоювання щодо долі людства і можуть розглядатися як війна на знищення, яку оголосила сучасна цивілізація самому феномену людини (2020, с. 10).

Вираженої актуальності набуває проблема виховання життєстійкості людей, зокрема й на етапі фахової підготовки.

Автором дефініції «життєстійкість» є S. Kobasa (1979). Цей термін розуміємо як особистий буферний ресурс проти критичних життєвих подій. На думку її послідовника S. Maddi (2001), концепція життєстійкості базується на трьох складових: залученні (бути повністю залученим до життєвих ситуацій), контролі (впевненість у тому, що можна впливати на хід подій і належно діяти) й прийнятті ризику (приймати мінливість (а не стабільність) за життєву норму).

На переконання Л. Бутузової, життєстійкість особистості є тим важливим внутрішньо особистісним ресурсом, який забезпечує психологічну безпеку особистості на різних рівнях її макро- та мікросоціальної перспективи (2015).

Т. Титаренко й Т. Ларіна (2009) називають життєстійкість соціальною необхідністю й пов'язують її із безпекою.

Роль життєстійкості в умовах пандемії COVID-2019 підкреслює О. Завгородня (2020); на думку А. Мірошникова (2022), життєстійкість особистості під час війни – це вміння долати кризи, протистояти обставинам в екстремальних умовах.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Теоретичний аналіз означеного питання дозволяє стверджувати, що феномен життєстійкості досліджується переважно з позицій психології, а саме: шляхом застосування психологічних тренінгів; аналізу поведінкових стратегій подолання критичних ситуацій; взаємозв'язку життєстійкості з оптимізмом, самооцінкою, соціальним статусом, особистісною та професійною реалізацією, тривогою, гнівом, депресією, емоційним вигорянням тощо.

Як зазначається вище, життєстійкість особистості розглядається переважно в площині психології, а в наших наукових дослідженнях ця проблема стосується передусім здобувачів вищої освіти психологічних спеціальностей і реалізується під час вивчення спецдисциплін. Проте, цілком зрозуміло, що розвиток життєстійкості сьогодні – актуальне питання і щодо здобувачів інших спеціальностей вищої освіти. Отже, проблема розвитку життєстійкості під час вивчення не спеціальних, а загально університетських дисциплін – нагальна в умовах пандемії коронавірусу та війни в Україні, що не викликає сумнівів.

Однак невисвітленою, на наш погляд, лишається проблема розвитку життєстійкості майбутніх педагогів під час вивчення безпекових дисциплін.

Мета статті – висвітлити особливості розвитку життєстійкості здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей під час вивчення безпекових дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. До надання автономії закладам вищої освіти нормативними безпековими дисциплінами були такі: «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі» та «Цивільний захист», але в одних ЗВО ці дисципліни так і залишились, в других – відбулось об'єднання «Безпеки життєдіяльності» з «Основами охорони праці» (дисципліна «Безпека життєдіяльності з основами охорони праці») та «Охорони праці в галузі» з «Цивільним захистом» (дисципліна «Цивільна безпека»), в інших – до освітніх програм було включено змістовно близькі дисципліни («Безпекознавство», «Цивільний захист з основами медичних знань», «Основи медичних знань та охорона життєдіяльності») тощо. Розглянемо роль «основоположних» безпекових дисциплін («Безпеки життєдіяльності», «Осн. охорони праці», «Охорони праці в галузі» та «Цивільного захисту»), базовою з яких є «Безпека життєдіяльності», у розвитку життєстійкості здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей.

Першою складовою концепції життєстійкості є залучення індивіда до життєвих ситуацій. Основоположна аксіома безпеки життєдіяльності як галузі – аксіома про потенційну небезпеку, відповідно до якої, від моменту свого народження людина живе в умовах постійних небезпек. Водночас життєдіяльність людини призвела (і призводить) до появи нових небезпек: хімічних, ядерних, екологічних тощо, тобто людина апіорі не може бути незалученою до небезпечних життєвих ситуацій.

Другою складовою концепції життєстійкості є контроль, суть якого полягає в упевненості в тому, що можна впливати на хід подій і належно, всупереч труднощам, діяти. Основне ж завдання, яке вирішує безпека життєдіяльності, – це ідентифікація небезпек, профілактика ідентифікованих небезпек і поведінка в умовах надзвичайних ситуацій. Під час вивчення «Безпеки життєдіяльності» здобувачі освіти усвідомлюють, що небезпеки можна контролювати, мінімізувати й навчаються як діяти в умовах їх настання.

Третя складова концепції життєстійкості – прийняття ризику, а «ризик» є категорією такої галузі знань, як безпека життєдіяльності. Крім того, необхідно звернути увагу на концепцію прийнятного (допустимого) ризику, яка полягає в розумінні того, що абсолютної безпеки не існує й прийнятті того рівня безпеки, з яким людство на цьому етапі розвитку може змиритися.

Отже, вже на концептуально-теоретичному рівні основні положення безпеки життєдіяльності корелюють із концепцією життєстійкості.

Водночас цілком очевидним є й те, що коли, наприклад, людина потрапила в снігову лавину чи натовп, то їй передусім необхідно знати механізм

порятунку в такій ситуації. До того ж, особа, яка вивчала небезпеки, шляхи їх профілактики чи мінімізації та алгоритми поведінки в разі загроз, набагато впевненіше почуватиметься в тій чи іншій небезпечній ситуації.

Те ж саме стосується не лише небезпечних, а й надзвичайних ситуацій, які, стосовно цивільного населення, є центральним поняттям цивільного захисту як галузі знань. Вивчаючи «Цивільний захист», здобувачі вищої освіти педагогічних спеціальностей навчаються забезпеченню власної й колективної безпеки в умовах надзвичайних ситуацій, що не може позитивно не позначатись на розвитку їх життєстійкості. Водночас вивчення алгоритмів поведінки в умовах надзвичайних ситуацій передбачає оволодіння й відповідними психологічними знаннями. Адже в освітньому середовищі за настання надзвичайної ситуації виникає потреба в організації правильних дій значної кількості людей, більшість із яких – неповнолітні. Тому можуть мати місце хворобливі психічні стани (істерика, ступор, апатія тощо). Педагог повинен знати як вивести потерпілого з такого стану, оскільки це може загрожувати не лише йому, а й іншим особам (наприклад, може заважати упорядковано відходити від епіцентру надзвичайної ситуації; порушувати правила перебування в укритті; провокувати озброєних військових злочинців тощо).

Вивчаючи дисципліну «Основи охорони праці», майбутні педагоги усвідомлюють, що як у соціально-побутовому, так і в професійному середовищі є ризики та небезпеки, що кожна галузь фахової діяльності неминуче впливає на життя, здоров'я та працездатність людини і їх збереження можливе завдяки оволодінню системою працезахоронних знань, умінь, навичок.

Вивчаючи дисципліну «Охорона праці в галузі», здобувачі вищої освіти педагогічних спеціальностей дізнаються, як галузь їх майбутньої професійної діяльності може впливати на якість життя, загалом, та стан організму, зокрема, і навчаються збереженню професійного здоров'я та довголіття. Це є надзвичайно важливим, адже педагоги належать до категорії працівників, чий рівень здоров'я оцінюється як незадовільний (Зоріна, 2013; Професійні захворювання та їхня профілактика, 2011).

У контексті означеного питання показовими, на наш погляд, є результати неформального спілкування після російського повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року зі здобувачами вищої освіти, які вивчали безпекові дисциплін та зі здобувачами вищої освіти, які безпекових дисциплін не вивчали.

Так, ті здобувачі вищої освіти, які безпекових дисциплін не вивчали (42 респонденти), на прохання описати свій психологічний стан на момент, коли дізнались про початок війни, масово відповідали, що відчували «страх», «ступор», «заціпеніння», «переляк», думали «чи вдасться вижити» тощо.

Натомість ті здобувачі вищої освіти, які безпекові дисципліни вивчали (45 респондентів), масово відповідали, що відчували «бажання врятуватись», пригадували «що треба робити в разі обстрілів,

бомбувань», «де можна заховатись», «як виходити із зони бойових дій» тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, вивчення безпекових дисциплін забезпечує усвідомлення загроз у всіх середовищах існування та набуття відповідних компетентностей щодо їх превенції, мінімізації та управління ризиками, що сприяє розвитку життєстійкості. Оскільки сьогодення характеризується наявністю гострих соціальних, політичних та економічних викликів (війна, пандемія коронавірусу COVID-19; високий рівень травматизму та профзахворюваності й збитки, що з цим пов'язані), то феномен життєстійкості значно розширює свої межі: від особистісного конструктора індивіда – до умови виживання української нації.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні впливу життєстійкості здобувачів вищої освіти та їх адаптацію в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Желібо, Є. та Сагайдак, І. (2020). *Безпека життєдіяльності*: навч. посіб. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 256 с.

Kobasa, S. (1979). Stressful Life Events, Personality and Health: an Inquiry into Hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*. 37, p. 1–11.

Maddi, S. (2001). *Personality Theories: A Comparative Analysis* / 6th Edition. Waveland Pr Inc, 586 p.

Бутузова, Л. (2015). Життєстійкість особистості у площині її психологічної безпеки. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 6 (12). с. 186-202.

Титаренко, Т. та Ларіна, Т. (2009). *Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека*. Київ: Марич, 104 с.

Завгородня, О. (2020). Мобілізація психологічних ресурсів життєстійкості людини під час пандемії. *Психологія і педагогіка у протидії пандемії COVID-19*: Інтернет-посібник / за наук. ред. В. Г. Кременя; [координатор інтернет-посібника В. В. Рибалка; колектив авторів]. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 243 с. С. 108–116. URL: https://dnmcps.com.ua/sites/default/files/202005/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B7%D0%B0%20%D1%80%D0%B5%D0%B4%20%D0%92%D0%93%20%D0%9A%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%8F_%D0%9F%D0%A1%D0%98%D0%A5%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%AF%20%D0%86%20%D0%9F%D0%95%D0%94%D0%90%D0%93%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%9A%D0%90%20%D0%A3%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A2%D0%98%D0%94%D0%86%D0%87%20%D0%9F%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%9C%D0%86%D0%87%20COVID19_%20%D1%83%D0%BA%D1%80%20%D0%9F%D0%94%D0%A4%2006.05.2020.pdf (дата звернення 7.09.2022).

Мірошникова, А. (2022). Що робить нас сильнішими? URL: <https://osvitoria.media/tag/vijna-dity-stres/> (дата звернення 7.09.2022).

Зоріна, М. (2013). Професійне здоров'я вчителя як важлива складова його діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 33 (86), с. 176.

Професійні захворювання та їхня профілактика (2011) / упоряд. А. В. Фломбойм. Київ: Шкільний світ, 104 с.

REFERENCES

Zhelibo, Ye. & Sahaidak, I. (2020). *Bezpeka zhyttiediialnosti* [Life Safety]: navch. posib. Irpin: Universytet derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy, 256 s. (in Ukrainian).

Kobasa, S. (1979). Stressful Life Events, Personality and Health: an Inquiry into Hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*. 37, pp. 1–11.

Maddi, S. (2001). *Personality Theories: A Comparative Analysis* / 6th Edition. Waveland Pr Inc, 586 p.

Butuzova, L. (2015). Zhyttiistiikist osobystosti u ploshchyni yii psykholohichnoi bezpeky [Vitality of the Individual in the Context of his Psychological Safety]. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 6 (12). s. 186-202. (in Ukrainian).

Tytarenko, T. & Larina, T. (2009). *Zhyttiistiikist osobystosti: sotsialna neobkhdnist ta bezpeka* [Resilience of the Individual: Social Necessity and Safety]. Kyiv: Marych, 104 s. (in Ukrainian).

Zavorodnia, O. (2020). Mobilizatsiia psykholohichnykh resursiv zhyttiistiikosti liudyny pid chas pandemii [Mobilization of Psychological Resources of Resilience During a Pandemic]. *Psykholohiia i pedahohika u protydii pandemii COVID-19*: Internet-posibnyk / za nauk. red. V. H. Kremenii; [koordinatorka internet-posibnyka V. V. Rybalka; kolektyv avtoriv]. Kyiv: TOV “Iurka Liubchenka”, 243 s. S. 108–116. URL: https://dnmcp.com.ua/sites/default/files/202005/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B7%D0%B0%20%D1%80%D0%B5%D0%B4%20%D0%92%D0%93%20%D0%9A%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%8F_%D0%9F%D0%A1%D0%98%D0%A5%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%AF%20%D0%86%20%D0%9F%D0%95%D0%94%D0%90%D0%93%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%9A%D0%90%20%D0%A3%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A2%D0%98%D0%94%D0%86%D0%87%20%D0%9F%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%9C%D0%86%D0%87%20COVID19_%20%D1%83%D0%BA%D1%80%20%D0%9F%D0%94%D0%A4%2006.05.2020.pdf [Data zvernennia 7.09.2022]. (in Ukrainian).

Miroshnykova, A. (2022). *Shcho robyt nas synlyshymy?* [What Makes Us Stronger?]. URL: <https://osvitoria.media/tag/vijna-dity-stres/> (data zvernennia 7.09.2022). (in Ukrainian).

Zorina, M. (2013). Profesiine zdorovia vchytelia yak vazhlyva skladova yoho diialnosti [Professional Health of a Teacher as an Important Component of his Activity]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. Vyp. 33 (86), s. 176. (in Ukrainian).

Profesiini zakhvoriuvannia ta yikhnia profilaktyka [Occupational Diseases and Their Prevention]. (2011) / uporiad. A. V. Flomboim. Kyiv: Shkilnyi svit, 104 s. (in Ukrainian).

DEVELOPMENT OF LIFE RESILIENCE OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF STUDYING SAFE DISCIPLINES

Yuliia Hlinchuk

Doctor of Pedagogical of Sciences, Professor at the Departament
of General Technical Disciplines, Technologies and Public Safety,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0003-3328-5594

e-mail: yuliyaglinchuk@ukr.net

Abstract. The article deals with the problem of the development of life resilience for future teachers in the process of studying safe disciplines. It was stated that in the conditions of modern challenges, the problem of development of people's life resilience (as a personal buffer resource against critical life events), in particular, also at the stage of professional training, acquires a pronounced relevance. It has been found that the phenomenon of life resilience has been studied mainly from the point of view of psychology, although the breadth of this phenomenon makes it the subject of research in other or related fields as well. It has been found out that in scientific works the problem of development of life resilience of future specialists concerns primarily students of higher education in psychological specialties, and in practice it is realized during the study of special disciplines, despite the fact that the development of life resilience is also relevant for other students of higher education, therefore it is important the development of the formation of life resilience during the learning not special, but general university disciplines. Features of the development of life resilience of higher education graduates of pedagogical specialties during the study of safety disciplines were highlighted.

It was concluded that the study of security disciplines provides an awareness of threats in all habitats and the acquisition of relevant competences regarding their prevention, minimization and risk management, which contributes to the development of life resilience, which in the conditions of acute social, political and economic challenges (war, the pandemic of the COVID-19 coronavirus; the high level of injuries and occupational diseases and the losses associated with this) significantly expands its boundaries: from the personal construct of an individual to the condition of survival of the Ukrainian nation.

Keywords: future teachers, development of life resilience, safety disciplines.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2022 р.